

BORA STANKOVIĆ

Koštana

Versekkel tűzdelt képek Vranje életéből

Szereplők

HADŽI-TOMA

STOJAN, a fia

ARSA, polgármester

MITKA, Arsa fivére

MARKO, Toma vízimolnárja

MAGDA, Marko felesége

RENDŐRPARANCSNOK

PANDÚR

KMET, cigány

GRKLJAN, muzsikus cigány, Koštana apja

KURTA, cigány pandúr

KATA, Hadži-Toma felesége

STANA, Hadži-Toma lánya

VASKA, Arsa lánya

KOCA, a barátnője

KOŠTANA, cigány lány, énekes- és táncosnő

SALČE, az anyja

Vranjei polgárok, cigányok, cigány lányok, pandúrok

Vranje. Jelen korunk.

ELSŐ FELVONÁS

Hadži-Toma házának nagy, tágas vendégszobája. Nyitott, kétszárnyú üvegajtó, balról és jobbról széles, farácsos ablakok. Rajtuk keresztül látható az erkély, színes, faragott faoszlopaival. Szőlőindák és vadrózsák futják be az erkély és az ablakok peremét. Mögöttük látható a kert és az utca felőli fal, nagy, kétszárnyú, boltíves kapuval, valamint a város egész területe, háztetők, rácsos homlokzatok és a kertek fakoronái. Mindefölé magasodik a székes-egyház régi tetője, ragyogó aranykereszttel a tetején.

A szoba falai mentén beépített szekrények sorakoznak, az ünnepi ruhák tárolására. A szoba sarkában egy kisebb ikonosztáz, égő gyertyával, körülvéve ezüst és arany jeruzsálemi ikonokkal a szent Athos-hegyről, Riláról, Peéről. Az ikon körül szenteltvízzel locsolt száraz bazsalikomcsokrok, valamint templomi gyógynövényekből fűzött koszorúk. A padlót egy nagy, Salamon betűivel hímzett szőnyeg borítja. Körös-körül a fal mentén szőnyeggel borított hosszú, keskeny kanapék, borzas díszpárnákkal. A falakon, az ablakok között különféle arannyal, ezüsttel és selyemmel hímzett törölközők lógnak. A mennyezetet sokszínű, kör alakú faragványok tarkítják, melyek közepéről mesterséges görögdinnye-, sárgadinnyeszeletek lógnak, mazsolával, birsalmákkal és száraz levelekkel díszítve. Az ablakok felett ezüsttálcákkal és kávéscsészékkel telezsúfolt polcok sorakoznak.

Esteledik. Halvány napsugár táncol a szőnyegen. Az utcáról muzsika és kurjongatás hangja szüremlik be.

Népes lánycsapat ront be a szobába, kiabálnak, énekelnek, táncolnak. Muzsikálnak is: néhányan tepsit vesznek a kezükbe tamburin helyett; mások kávéscsészéket török csampara gyanánt.

VASKA (kiabálva halad a szemközti ajtó felé) Stana, gyere te is. Gyere, táncoljunk, énekeljünk!

A TÖBBIEK – LÁNYOK (elmenőben táncolnak és énekelnek)

Šana, szívem, Šana, nyissál nekem ajtót,

Nyissál nekem ajtót, Šana, adok egy dukátot.

Megperzseltél engem, Šana, gyötör a szépséged,

*ó, a te szépséged, a te kecsességed,
– ó, jaj, ó, jaj, elepedek érted.*

VASKA (*visszatartja Kocát, csiklandozza, csipkedő*) Gyere csak ide!
KOCA (*ellenszegül Vaskának, de egyre izgatottabb és szenvedélyesebb*) Engedj el, Vaska! Jaj, ne szoríts! Fáj, Vaska, fáj!
VASKA (*magához húzza, csókolgatja*) Várj csak, várj! Nézd, hogy kigömbölyödött! Ide gyere! (*ölelgeti, csókolgatja*)
KOCA (*sikongat, az arcához kap*) Jaj, összeharapdosol! Milyen vagy te, Vaska! Nem is tudod, mennyire fáj!
VASKA (*legyeskedik körülötte*) Igen, fáj. És ha ő lenne itt helyettem...? (*Koca arcára mutat*) Ha ő csókolgatna, akkor...?
KOCA (*betapasztja a tenyerével Vaska száját, rémülten pislant körbe*) Csitt, édesem, még meghallja valaki! (*elszalad*)

STANA be.

VASKA (*Stanához közeledik, magával akarja húzni*) Gyere velünk, Stana, énekeljünk, táncoljunk. Senki sem lát majd bennünket. Egyedül táncolunk nálunk otthon, a kertben.
STANA (*vonakodva*) Nem akarok, Vaska, nem akarok! (*sírós hangon*) Egyedül vagyunk itthon. Apa mérges, ingerült...
VASKA (*megpirongatja*) Ugyan, Stana! Miért vagy ilyen?
STANA (*határozottan*) Nem akarok, nem!

A kertből éneklés és tánc hangja hallatszik.

STANA (a dalt hallgatva a könnyeit törölgeti)

VASKA Miért sírsz?

STANA Hát hogyne sírnék, Vaska? Ti ott énekeltek meg táncoltok mindannyian (riadtan néz körül) én meg itt vagyok, egyedül...! Nincs nekem itthon senkim. Se az apám, se a fivérem. Apa, tudod már, dühös, haragos. A bátyó meg... őt nem is látom itthon soha. Mindig csak azzal a Košťánával van...

VASKA És? Félted őt?

STANA Félttem!

Az utcán nyüzsgés, énekszó.

STANA (*mutatja Vaskának*) Ott van... Ott van velük ő is.

VASKA (*epésen*) Ó, ómiatta ne aggódj! Nem lesz semmi baja.

STANA Igen, semmi. (*az utcára néz, ahonnan a zene és az ének közben néha egy-egy puskalövés is eldördül*) Még hogy semmi, hiszen puskák is dörögnek!

VASKA Még hogy puskák! Ha Koštana énekel, nemcsak a puskákat, hanem a fejüket is odadobják neki. És főleg ő, a mi fivérünk, a mi délceg fivérünk!

STANA (*védi őt*) Hát nem csak ő, Vaska, nem csak ő legyeskedik körülötte. Mind ott vannak.

VASKA Igen, mind. De ha ő nem lenne? Nos, ha ő nem lenne ott, akkor ki varratna neki egyszerre három ruhát, dukáttal, sőt dubléval is díszítve?

STANA (*riadtan, nehogy valaki meghallja*) Hallgass, Vaska, hallgass! Jól tudod, milyen az apánk, és ha még ezt is megtudja...

VASKA Ó, hiszen tud ő már mindent.

STANA (*megszéppelve*) Gondolod, hogy azokat a selyemruhákat is...? Azt beszélük, hogy azokat is ő adta neki... (*tüzesen*) Nem igaz, Vaska! Honnan lenne a fivérünknek olyan sok pénze, hiszen apa mindig magával hordja az erszényében az összeset? Hazudnak, hazudnak! De tudják, hogy apa milyen haragos, és ezért alig várták, hogy a mi Stojanunkat nála befeketítsék.

VASKA (*unottan*) Ugyan, kérlek! Az egész világ hazudik, csak ő, a te Stojanod nem. (*epésen*) Tessék, mi a testvérei vagyunk, te ráadásul az édes-testvére, és mit adott nekünk ezen az ünnepen? Semmit. Egy lyukas garast se.

STANA (*elgondolkodva, magában*) Ó, kell is nekem ajándék! Csak ő itt lenne, itthon, azt szeretném!

VASKA Igen. Bezzeg Koštanát elhalmozza...

STANA Már megint ezzel jössz, Vaska... Nem is igaz!

VASKA Az isten szerelmére, hogy ne lenne igaz? Hiszen még apánk is ezt mondja. Ő maga mesél erről. Valahányszor odamegy, hogy szétzavarja őket, mindig ott találja őt is, azért jön vissza dolgavégezetlenül. Nem akarja erőszakkal elszakítani tőle, a pandúrokkal elhurcoltatni, hogy ezzel megszégyenítse őt is és vele mindannyiunkat, az egész házat. Hányszor kelt fel apám éjjel, s ment a pandúrokkal! És oda meg, azt mondják, jobb, ha nem megy túl közel az ember... Dal, tánc, fegyverek! Gyakran vér is folyik.

STANA (*riadtan*) Jaj, Vaska! Ezért virraszt anya egész éjjel. Nem sóhajtozik, nem sír. Csak ül, csak vár. Fél, hogy véresen hozzák haza a fiát. (*sírós hangon*) Neki meg se híre, se hamva... (*a lépcsők felől hangos léptek és köhögés hallatszik*) Jön apa!

STANA és VASKA *sietve el.*

HADŽI-TOMA *be.*

HADŽI-TOMA (*Dühös, elkeseredett. Mérgében széttépi a rózsafüzért, a le hulló gyöngyök szanaszét pattognak a szoba padlóján és az ablaktáblákon. Hátraveti a nyakékét, zihálva jár fel-alá a szobában*) Én!? Hogy én!? És ő is? Ő is, mint a többi! Fiatalság, bolondság. Hát én vajon nem voltam fiatal? Talán vak voltam, nyomorék, ezért rám se nézett egyetlen lány se, és nem is vette el az eszemet? Hát vajon én nem? Hogy én, aki már rég megnősültem, meg hadzsi is vagyok, én ne merjem betenni a lábam a kocsmába! Hogy félnem kelljen az öregek, a kereskedők, az emberek tekintetétől... Nem bánom, hadd költekezzen, szórja csak a pénzt. Tengernyi ezüst, selyem... hordja csak. Tessék, ott hever a lova. A szolgák lovagolják meg néha, hogy el ne lustuljon. És ő vajon miért nem? Nincs hová kilovagolnia? Tanyák, szőlők, mezők, rétek... Lovagolnia kellene – ahogyan egy béghez méltó! Meg hogy nekem is a kedvemre tegyen. Hát kiért gürcölök én? Kiért ülök vénember létemre ott fenn a hegyi fogadóban? Évente ha egyszer levonulok ide, eljövök ezen a szent napon Istenhez imádkozni, a hitemet gyakorolni, a barátaimmal találkozni, beszélgetni, pihenni... látni őket, a gyerekeimet, az otthonomat, a házamat. (*dühösen*) És? Mit látok? Őt – cigány lányokkal

kocsmázni; és őt – az anyját, aki csak sír és jajgat... (mérgesen) Ah! (az ajtó felé kiált) Ide gyere!

STANA ijedten be.

HADŽI-TOMA Hol van anyád?

STANA Mindjárt jön, apám! (kiált) Anyám!

KATA be.

HADŽI-TOMA Hol van a fiad? A te fiad?

KATA (szemlesütve) Hát... tudod te...

HADŽI-TOMA (dühöngve) Nem tudom! És nem is akarok tudni semmit! Te vagy az anyja, te szülted a világra! És mit tudsz? Mikor tudtál te bármit is? Soha! Semmit! Azt tudod, hogy milyen családból jöttél? „Földtúrók” voltak mind! Ki volt a nagyapád, ki volt az apád? Hát ide való vagy-e te, ilyen úri házba?

KATA (fájdalmasan, szemrehányóan) Ó, ember...

HADŽI-TOMA (ráförmed) Nem bírom tovább! Agyoncsaplak! Mire való a szád, ha nem használod! Te! Te tehetsz róla, hogy ilyen fiad van!

KATA (lesújtva, kezét tördelve távozik) Ó, én boldogtalan!

HADŽI-TOMA „Boldogtalan!” Hát voltál-e valaha másmilyen, volt-e itt boldogság? Amióta csak létezel, ilyen vagy. Ilyennek is születted! Öregnek, merevnek, ridegnek, sírósnak... Soha nem mosolyogsz, soha nem is örültél semminek! (az ajtó felé, amilyen Kata kiment) Minek vonszolod magad ebben a házban fel-alá, mit zokogsz szakadatlanul? Menj csak, oda! A cigánysorra. És nézd a fiadat, ahogyan a cigány lányokat öltözteti, ahogyan a „boldog” népséget eteti-itatja...

ARSA be.

ARSA (köszönti őt) Üdvözlégy, hadzsi! Krisztus feltámadott, boldog hús-vétot!

HADŽI-TOMA (*dühösen félbeszakítja*) Nesze neked Szerbia! Bezzeg Huszszain pasa idejében felnégyelték az efféléket. Most meg? A cigányok virágkorát éljük! Hát ezt is meg kellett érnem?!

ARSA (*döbben*) Mi ütött beléd?

HADŽI-TOMA Az, hogy ezen a tündöklő napon, amikor az egész világ örvendez, az én házam gyászosan zokog!

ARSA (*közben rájön, miről van szó*) Á... ne nyugtalankodj már amiatt ennyire: mivégre?

HADŽI-TOMA Mert megkeseríti az életem a fiam – aki nem is a fiam! Mert a házam darabokra hullik, és ezért nem nézhetek a becsületes gazdák szemébe! Mert... Ha nem lenne, legalább tudom, hogy nincs. Emígy meg: van is, meg nincs is. Esküszöm, levágom, mint egy csirkét! Hadd tudja meg a világ, hogy Hadži-Toma: rendes hadzsi, és nem olyan, aki csak enni ad és oltalmaz... (*feleszmél, Arsához*) De mit ácsorogsz te ott? Ül le! (*kiált*) Gyertyát!

ARSA Á, nem! Miféle ücsörgés? Tudod, hogy nincs egy perc nyugtom se, míg ez az ünnep véget nem ér, ezek a – nem is szent, hanem Isten bocsássa meg, de inkább – eszement napok.

VASKA be, gyertyát hoz arany gyertyatartóban.

ARSA (*Vaskához*) Vaska, menj haza, lányom, fogadd a vendégeket, segíts anyádnak. Annak a Stamenkónak meg mondd meg: ne merjen a szemem elé kerülni többé, ha ő is elhagyja most a házat és leissza magát. Maradjon a helyén! Otthon! Nézze csak a jószágot, őrizze.

VASKA Úgy lesz, apám. (*elmegy*)

HADŽI-TOMA (*magában*) „Vendégek... ház... jószág...” Az enyém? Semmivé lesz az egész. És menj, örülj neki, mikor megszületik. Ilyen aprócska korától (*mutatja a kezével*) tápláld, oltalmazd, hogy majd ha meghalsz, legyen valaki, aki lecsukja a szemed és gyertyát gyújt fölötted. Hogy ki ne aludjon a családi tűzhely... Ő meg!?! (*dühösen*) Ott van! A cigány lányokkal! Se lát, se hall, nem hallgat se az apjára, se az anyjára, az Istenére se, senkire... Ó uram, adtál volna inkább egy darab követ fiúgyermek helyett!

ARSA Hadd el, hadzsi! Ez van. Mit lehet tenni?

HADŽI-TOMA (*próbálja türtőztetni magát*) Semmit! Neked – semmit!
ARSA (*sértődötten*) De mit tehetek én? Annak a lánynak ez a munkája. Az anyjával meg az apjával együtt csinálja. Muzsikálnak – mi mást is tehetnének, hisz cigányok. Ha mondjuk asszony lenne, akkor azt mondom, jól van... De hát lány. És tisztességes lány. Ami igaz, az igaz. Érző lények vagyunk mindannyian. De ezért...

HADŽI-TOMA Eh, még hogy tisztességes! Biztos a tisztességessége miatt legyeskednek körülötte annyian.

ARSA Ez még semmi, hadzsi! Fiatalok, az ember nem tud rájuk haragudni. De mi van a többivel, az idősebb gazdákkal! Megöregszik, megroggyan, de mikor övele találkozik, nekivadul! Ott van Maksim, Zafir, Stanko, mind... Ami meg az én Mitkámattal illeti – na ő meg bolondnak is született.

HADŽI-TOMA Mit érdekel Maksim meg Mitka, egyik vagy másik! Azt mondd te meg nekem: hogy lehet, hogy én, ezen a szent és magasztos napon ilyen nyomorultul legyek!?

ARSA De hisz nekem se könnyű! Fogalmad sincs, mennyi bajom van a községben, de otthon is. Hol ez jön, hol az. Jön a kocsmáros, a fején kötés, a karja a nyakában lóg. Az ital mind odalett. A mennyezeten, az ablakokon – mindenhol golyónyomok. És azt mondja: „Még mindig ott vannak!” Hát kit küldjek oda? Kiben bízzak? Kire hagyatkozhatok?

HADŽI-TOMA Senkire! Nincs remény!

ARSA Szóval kit küldjek oda? Tasa előljárót, a bírót? Ő ha odamegy, akkor vagy mindenkit agyonver, vagy maga is hozzájuk verődik, és akkor csak még nagyobb lesz a törés-zúzás meg a baj. Ha meg pandúrt küldesz, megverik; a rendőrpáncsnokról nem is beszélve.

HADŽI-TOMA A hatalom!

ARSA És hát mit tegyek én? Ki fölött ítélek? Őfölöttük vagy a lány fölött? Szakítsam el tőle őket erővel, zárjam őket tömlöcbe? Nem úgy megy az. A mieink mind, az anyéim, a tied. A lány meg...? Egyszer száműztem Törökországba. És amíg a dohányt fel nem aprították, a szőlőt le nem szüretelték – szépen, nyugalmasan meg is volt mindenki! De amikor eljöttek az ünnepek, meg a védőszentek napjai, a nagy dínom-dánom időszaka, akkor rögvést nyargaltak Törökországba és idehozták őt! Elrabolták, har-

coltak érte az arnautákkal. Jókora zavargást keltettek a határon, míg meg nem kaparintották. És idehozták! És most akkor én mit csináljak?

HADŽI-TOMA (*felcsattan*) Hát gyilkolj! Hiszen cigányok, nehogy már miattuk fájjon a fejed! Bezzeg a török időkben én tízet is felfűztem egyetlenegy töltényre, és a szemem se rebbent már akkor se, nemhogy most...

ARSA Eh, ne beszélj így! Már nem olyan idők járnak. Hanem... azt hiszem, mindaddig eltart ez, amíg a lány hajadon; de aztán ha megházasodik, már nem fognak utána annyira koslatni.

HADŽI-TOMA Akkor miért nem megy férjhez? Miért nem intézed el... Erővel! Hát nem te vagy a hatalom?

ARSA (*magyarázkodik*) Hát éppen azt csinálom. Keresem az alkalmat. Mindennap beszélek erről az előljárójukkal, fenyegetőzők is... De „nem akar”, azt mondja. – „Az a lány ránk se néz, nem kellene neki a cigányok”, azt mondja.

HADŽI-TOMA Ó, szóval – nem akar?

ARSA Nem. Ott van például Alil fia, Asan; az apja gazdag, úszik a pénzben, és Asan el is venné. Százszor is megkérte!

HADŽI-TOMA Hát és mi akadály, he? Miféle tekintélyed van neked, ha nem tudod nyélbe ütni? Istenemre, téged is megszedített az a lány.

ARSA Ember, nem győzők mindent egymagam, értsd meg! Mindenki-nek össze kell itt fogni; nem bírom egyedül... (*az utcáról egyre hangsúlyosabban hallatszik az üvöltözés, muzsika, dalolás és a puskaropogás*) Tessék! Már lövöldöznek is.

MITKA (*kintről*) Kardot, puskát ide! Lovat! Hozd ki nekem Dorčát! Dorča, szerencsétlen barátom, ma este te és én... aah! (*lópatadobogás*)

A rendőrpáncsnok beront a szobába.

RENDŐRPANCSNOK (*ingerülten Arsa elé dobja a botját*) Tessék, gazdám! Tessék a bot, a hatalom, a szolgálat meg minden! Nem bírom tovább! Elmegyek! (*indul*)

ARSA Hová?

RENDŐRPANCSNOK Megyek. Nem bírom tovább. Ez nem egyedi eset. (*kétségbeesetten széttárja a karját*) Mindenhol ez van!

ARSA Hát mire való a kezed? Úsd-vágd! Hol vannak a pandúrjaid?

RENDŐRPARANCSNOK Miféle pandúrok? Odaküldöm én, de falnak támasztja a fegyverét, és maga is közéjük telepszik. És akkor mit tehetek? Ott van Rista, a posztófestő – akit nem is erőszakkal, hanem szép szóval, még hozzá igen sok szép szóval, de alig tudtam hazarángatni. Berúgott. Kihozott egy asztalt a kocsmából a piactér közepére, odaült és káromkodott: szapult téged is, gazdám, meg az előljárót, meg még engem is, mindenkit. *(Tomához)* És most, hadzsi, a fiad elment Košťánával a külvárosba. Szóval még csak most jön a java!

ARSA Na tessék, hadzsi, látod?! És akkor, mit csináljak én? *(a távozó rendőrpáncsnokhoz)* Várj. *(Tomához)* Viszlát, hadzsi! *(elmegy)*

A zsvij már teljesen elhalt a távolban. Esteledik. Egy dal hallatszik:

*Kis pacsirtám, ne dalolj még
Ne költsd fel az én uramat
Én voltam, ki elaltatta
Én fogom ébreszteni is
Elmegyek a rózsakertbe
Jácintcsokrot szedek néki
És orcáját cirógatom:
– Kelj fel, aga, kelj fel, édes!*

HADŽI-TOMA *(feleszmél)* Ó, fiam! Hogy én ezt a magasztos, dicső, szent napot így köszöntsem! Nem, fiacskám! Nem fogsz te táncolni meg énekelni! *(elindul, közben kiált)* Nyergeld fel a lovamat!

KATA be.

KATA Mivé lett a házam? Ó, Uram, miért sújtasz engem ennyi sok keserűséggel? *(szitkozódik)* Ó, fiam, miért hagytad el a házat őmiatta, miért hozol szégyent anyád fejére? Amiért rajta felejtetted a szemed – essen ki a szeme! Amiért megbabonázott – száradjon le a szája...! Ó, Uram, mivel haragítottalak magamra? Kit gyaláztam, kit rágalmaztam, melyik nincstelent nem ettem s itattam; kinek kívántam annyi rosszat, hogy ilyen

kegyetlenül sújtasz le rám, Uram? – Anyja szülte, anyja óvta, és most az anyja nem jó, de ő, a cigány lány, jó? *(eltökéltén)* Elátkozlak, igen, elátkozlak! *(leveszi a fejkendőjét, az ikon elé lép, letérdel és átkot mond)* Fiam, istenemre mondom... elhagytál, megszegyenítettél és megríkattál ezen a magasztos napon, adja az isten, hogy mindezért... *(feleszmél)* Ó, nem! Hozom a babot! Hadd lássam, milyen sors vár rá. *(Elmegy, majd gyorsan vissza is jön a szitával. Megforgatja, a szoba közepére helyezi. Letérdel, és fölé hajolva elkezd babot vetni, jósolni. Holdfény árasztja el a szobát. Háttal fordul a fénynek)* Ó, ez a holdfény! *(jósol: hányja, tologatja a szemeket)* „Az ágya üres, az útja hosszú és véres!” *(rémülten ellöki magától a szitát)* Nem, Uram! Csak vér ne folyjon! Könyörgök, Uram! Őt hagyd, engem érjen minden átok! A fiam ő, az én gyermekem! Amit mondtam, abból semmi se váljon valóra! Száradjon le a szám, a szám, amely kimondta...

Függöny

MÁSODIK FELVONÁS

Sobina, Vranje elővárosa. A tágas udvaron rozoga vízimalom, a falai lisztből fehérek. Körülötte már benőtte a fű a repedezett, korhadozó malomköveket, közöttük a malomcsatornában fröcsköl, csobog a víz. A vízimalommal szemben erkélyes házikó. Az udvar közepén egy farönk és egy régi, kiszáradt csobogókút kővályúja. A kapun lámpás függ, mely a holdfényvel együtt megvilágítja a vízimalmot és a körülötte magasodó sötét hegyet, melyen kirajzolódnak a vastag, sötét gesztenyefák körvonalai.

A völgyből muzsika és énekszó hallatszik.

Marko és Magda a ház lépcsőjén ülnek, figyelik a lármát.

A muzsika és az énekszó egyre hangosabb, közelednek. Már felismerszik a tamburin és a török csampara hangja. Meg a dal is:

*A Vardarhoz mikor odaértek,
karcsú puskáikból löni kezdtek.*

MARKO (*odamegy a kapuhoz, majd vidáman tér vissza*) A gazda az, a gazda!

MAGDA (*megindul a kapu felé*) Melyik?

MARKO A fiatal, a fiatal!

MAGDA Édes gyermekem, emlékszik ő a dadájára!

Dallal, zenebonával érkeznek KOŠTANA, STOJAN, SALČE, GRKLJAN és mások.

KOŠTANA (*énekel, táncol*)

A Vardar mellett tábort vertek,

karcsú puskákból löni kezdtek.

– Nem sajnálom a karom erejét,

De sajnálom a hímezett bekecsem,

Haj, haj, haj, a szép hímezett bekecsem!

STOJAN (*Magdához*) Krisztus feltámadott, dadus, boldog húsvétot! Ugye nem haragszol rám, amiért „így” jövök?

MAGDA (*megöleli*) Gyermekem! Hisz te vagy a mi gazdánk, fiam, mi kifogásunk lenne!

MARKO (*kezet csókol Stojannak*) Áldott húsvétot, Stojan gazda.

STOJAN (*a házra mutat*) Oda! Menjünk be! A dadushoz! Ő is a húsvétot ünnepli ma, tündöklő ez a nap. (*Magdát átölelve*) Ez az én második anyám, az ő teje táplált engem.

MAGDA (*elérzékenyül*) Édes gyermekem, tudsz te mindent. (*örvendezve szól Košťanához*) Énekelj, leányom! Énekelj, ad a vénasszony is borralalót.

SALČE (*Košťanához, aki a malom környékét szemléli, a fákat, a hegyet*) Őszekócolódott a hajad. (*megigazítja a haját és a ruháját*)

KOŠTANA (*hátraveti a haját*) Hadd legyen kócos! (*Magdához*) Néni... (*a hegyre mutat*) ...mi van ott? Hegy?

MAGDA Hegy, lányom!

KOŠTANA (*mosolyogva közelebb lép, hogy minél jobban lássa a hegyet*) És ez az a hegy, amelyről azt éneklük, hogy hatalmas, kietlen, sötét?

MAGDA Ez az, lányom.

KOŠTANA (*Lábujjhegyre áll, hogy minél jobban lásson a fal fölött. Mély levegőt vesz, beleszagol a levegőbe*) Ó, micsoda illata van! (*Magdához*) És ez az a hegy, néni, amelyen a felkelők vonultak át? És amely sok anyát megrikatott, gyászba öltöztetett, és mind közül Jovan anyját a leginkább? Ez a hegy veszejtette el az ő egyetlen fiát, Jovant? Majd pedig... az anyát, az apát, a nővéreket, mindnyájukat táncra és énekekre készítette? Az apja táncolt és zokogott:

*Jovan, édes fiam, Jovan,
Én fiam, elsőszülöttem!*

És zokogott az anyja is:

*Jovan, édes fiam, Jovan,
Én Szent György-napi báránynom!*

És a nővére is zokogott:

*Jovan, én fivérem, Jovan,
Én szép tavaszi virágom.*

(*feldúltan*) Ez az a hegy, néni, az a kietlen, sötét, hatalmas hegy...?

MAGDA (*szemét törölgetve*) Nem az, lányom, nem az! Nem az a hegy! És ne ezt a dalt... Másikat, vidámat énekelj! Nem jó most sírni.

STOJAN (*a tornácról*) Koštana, dalolj!

KOŠTANA Mit?

STOJAN Egy dalt, amely olyan, mint az arcod, a hangod, a rézvörös hajad...

KOŠTANA (*vidáman*) Eh, hát éppen rézvörös?

STOJAN Rézvörös, selymes, és még nem kócolta össze senki!

KOŠTANA (*énekel*)

*Mirjana, ó, Mirjana,
Rézvörös a hajad, Mirjana!
Hadd kócoljam össze,
Hadd tegyem azt, Mirjana!*

MITKA be, lovat vezet.

MITKA (*Markónak*) Hé, az ott Hadži-Toma?!

MARKO Nem ő az, Mitka gazda, hanem a fiatal gazda.

MITKA (*a ló nyakába veti a kantárt*) Kerülök-fordulok, mindjárt vissza is jövök. Nem sokáig hagylak magadra. Épp csak belekóstolok kicsit az életbe. (*magának*) De nem is élek én már sokáig! Négy, három, kettő – legfeljebb még fél évig. Ősszel, amikor elfogy a napsütés, magam is meghalok. Együtt megyünk el, én és a nap! (*patadobogás, nyerítés*) Engem! Hát, engem sajnálsz? Ó, Dorča! Kockacukor kell neked. Van is a te gazdádna. (*kiveszi a cukrot az övtáskájából és odanyújtja a lónak*) Tessék, Dorča! Egyél, fiacskám!

KOŠTANA (*énekel a tornácon*)

Mirjana, ó, Mirjana,

Csábos a te szemed, Mirjana!

Hadd vesszek el benne,

Hadd tegyem azt, Mirjana!

STOJAN Daduskám, meghalok!

MITKA (*otthagya a lovat, Marko elvezeti, fölmászik a tornádra, fezés a szemére húzza*) Eh, Koštana! Nyílt sebem, te! (*sírós hangon*) Sírjál, Mitka, zokogjál! (*összeszedi magát*) De nem! Egyetlen rossz gondolat sem árnyékolhatja be ezt a napot, könnyek pedig még véletlenül sem hullhatnak. A feltámadás napján örvendeznek a hegyek és a vizek is. És én mégis oly nagyon bánatos vagyok. A temetőből jöttem. Gyertyát gyújtottam az unokafivérem sírján – hát nem elcsüggedtem? Félelmes vagyok, én szerencsétlen! És valahányszor hallom őt, az ő dalát, az ő hangját – tessék, megfájdul tőle mindenem. (*Felmászik a tornádra. Dühösen Salčéhoz*) Salče, vén csoroszlya! Hát látod te ezt? Hát mikor múlt el a „mi időnk”? Mikor voltunk mi ilyen fiatalok és szépek? Muzsikálj, gyerünk, s énekelj, megöllek, ha nem! Elvágom a torkod, csak hogy ne lássam, milyen öreg és ráncos vagy. Hadd halljam a mi régi, könnyefakasztó dalunkat: arról, hogy a fiatalságért és a szépségért lángol a szív...

STOJAN (*botladozva jön le a tornácról, a száját dörzsölgeti*) Megperzselődött az ajkam! Ó!

KOŠTANA (*lejön utána; aggodalmasan nézi Stojant*) Beteg vagy? Hagyjuk abba a muzsikát, az éneklést? Ezt akarod, ugye?

STOJAN Hadd öljelek meg!

KOŠTANA Miért?

STOJAN Mert... mert szeretlek, és nem szabad.

KOŠTANA (*boldogan, meglepetten motyogva*) Ne, Stojan! Ne...

STOJAN (*a szavába vág*) ...ne hazudjak neked? Ó, nem hazudok én, Košta! Mindent megadnék érted. És most is, tessék, mindent megadok neked! (*elővesz egy órát, egy erszényt, egy borostyán szipkát*) Nesze!

KOŠTANA (*visszautasítja*) Nem, nem! Nem kérem! Te ne adj nekem pénzt! (*kioldja a nyakából a dukátfüzért és odanyújtja neki*) Itt van, én... én adok valamit neked inkább.

STOJAN (*morogva*) Az ajkad add! (*magához húzza őt*)

KOŠTANA (*megrándul, a fejét rázza*) Ah, ne!

STOJAN (*kezével a melléhez nyúl*) A kebled!

KOŠTANA (*az anyjához menekül*) Stojan, ne!

MITKA (*a tornácról*) Grkljan, hol van Koštana? Hívd őt ide, és a muzsikusokat is, jöjjön, énekeljen nekem, mert ha ő nincs itt, mindent elpusztítottok! (*felkel, lejön a tornácról*) Nem maradok itt tovább. Itt öregszag van, naftalinbűz. Kert, udvar, zöld kell nekem! (*Asanhoz*) Asan, téged is ez a kór sújt, igaz-e? Elhagyod apádat, anyádat, a kenderföldet és az egész házadat, csak hogy az ő közelében lehessél! Így van, Asan, így van, sóvárogj, epedj csak utána, a szerelmi bánatnál nagyobb bánat nincsen. Cigány arcod van, de a szemedből fájdalom sugárzik. (*Košťanához*) Énekelj, Koštana!

KOŠTANA (*énekelve közeledik Mitkához*)

*Katinkának fáj a torka,
Katinka, gyönyörű leány.*

MITKA (*pénzt dob Koštana csörgődobjába*) Nesze! (*magának*) Ah, soha ne lelje örömét az én bátyám semmiben, amiért engem megházásított,

és így rabságba döntött... Hát való nekem a feleség? (*Koštanára néz*)
Ez, ez nekem való lett volna... Ah, bátyám, te engem megházasítottál,
rabságba döntöttél, gúzsba kötöttél, de téged sem kímélt meg az Úr!
(*végignéz önmagán*) Hát mivé lettem? Tessék: lötyög rajtam a csaksira
nadrágom, meg az övem is! Nagyobb ruhát nem bír el a testem. (*Vélet-
lenül megbotlik, térdre esik. Büszkén kiegyenesedik. Kinyújtja a lábát, párszor
dobbant*) Vén csont, hát máris megöregedtél, máris remegsz? (*a cigá-
nyok felé fordul, dühödten megfenyegeti őket a szablyájával*) Grkljan! Salče!
Ide gyertek! Mert különben... (*leül, hátraveti a fez sapkáját, kigombolja a
ruhát a mellkasán*)

KOŠTANA, SALČE és a TÖBBIEK (*fejüket leszegve, összehúzódozva arrébb
ülnek tőle*)

MITKA (*komoran*) Zenét!

GRKLJAN (*megszeppenve*) Mit, gazdám?

MITKA (*még komorabban*) Szomorú dalt játsszál. Mert az én bánatomnak
párja nincsen – sehol, ameddig csak a török hátslovak elérnek!

STOJAN Košta, dalt! A hangodat! Csak a te hangodat! Marko, bort ide!
Bort, hadd mulassam el az egész ifjúságomat! (*megöleli Mitkát*) Ó, test-
vérem!

MITKA (*fájdalmasan*) Nekem is volt, de hol van már...!

KOŠTANA (*borravalót kérve közeledik Mitkához, közben énekel*)

*Isten verje, Vaske, a te vén anyádat,
amiért messzire küldött téged,
oly messzire, Vaske, három hosszú évre.*

MITKA (*kezét kinyújtva távol tartja őt magától*) Ott maradj. Ne gyere a kö-
zelembé! Borravalót? Adok... Mert... Ah, soha ne lelje örömét az én bá-
tyám semmiben, amiért engem megházasított, röghöz kötött... Amiért
el nem enged. Hogy járjam a világot. Mindenki élheti a világát, de ő:
„Mitka, üljél otthon, a házban, vigyázz a feleségedre és a gyerekeidre. Ne
csavarogjál, ember, kerüld a veszedelmet, mert még végeznek veled!”
Hogy kivel végeznek? Énvelem?

GRKLJAN Eh, hogy veled, gazdám? Az az ember még...

MITKA (*dühösen közbevág*) ...még nem született meg. És nem is fog megszületni. Hogy velem végezzenek? Velem? Akit még a török időkben Szkopjéba, Szalonikiba, Széreszbe, a járásokba küldött verekedni a bályám... és az összes törököt, akire a birodalmi úton találtam, mind egy szálig magam előtt tereltem... Még a pasák is félreálltak, ha én jöttem... „Mita az, mondták, Arsa csorbadzsi testvére!” Hát, hogy velem végezzenek...? És ha meg is ölnének! Milyen életem van nekem? (*A fejére húzza a fezt. Keserűen, komoran*) Eh, isztambuli Redžepović lány, ó, bús énekem, te! Az öreg Redžep útra kelt, én velük tartottam, a lány után mentem. Egy cigány asszony vezetett be. A cigány asszony őrködött a hátsó ajtónál, én meg felmentem őhöz az emeletre, a hálószobájába. Mint egy csibész! Nesztelen léptekkel. Leszállt az éjszaka, csak a hold világított, és ő, a Redžepović lány várt rám. Feküdt a derékaljon, meztelenül, fiatalon, üdén... Micsoda erő! Ha csak megcsókolod, sírva fakadsz! Két karját a feje fölé vetette, fekete haja szerteomlott elefántcsontszínű teste körül – és rám várt! Nézte az ajtót, úgy nézte, mintha már onnan, a küszöbről azonnal meginná-megenne a szilaj fekete szemével... Nézett, várt rám, és énekelt!

*Rafistindeon alma,
beš i al, beš i alma!*

Tíz alma van a polcon, öt nekem és öt neked. (*Feláll. Košťanához*) Ezt, Košťana, csak ezt a dalt énekeld nekem! Vesd le a köpenyed; emeld föl a kezed, meg a fejed...

STOJAN (*félbeszakítja*) Ácsi, testvér! Megszégyeníted! Itt van az anyja, az apja, meg mi mind...

MITKA (*felajzottan, ábrándosan*) Nincs énbennem rossz szándék, testvér. Hisz apja lehetnék. Csak egyszerűen – jólesne! Még mindig fáj a szívem érte. (*fájdalmasan Salčenek*) Salče, te ismersz... Tudod-e, Salče, milyen volt, ami az „enyém” volt? Te mondd el legalább! Nos, Salče...? (*szemléli őt*) No de a „tied” is, volt ám belőle, jó sok! De megöregedted, összeaszalódtál te is. (*ellöki magától*) Menj innen, ne kelljen rád néznom, mert ha rád nézek, sokat gondolok magamra. (*Košťanához fordul*) Košťana! Gyérünk, énekelj! Borraalót? Hol az erszényem? Nesze...!

SALČE (*Mitkának*) Majd máskor, Mitka, máskor!
KOSTANA De így maradok. Nem veszem le a köpenyt.
MITKA (*dühösen, keserűen*) Nem! A köpenyt levetni, hadd duzzadjon a kebled. A kezekkel fel, a hajad meg omoljon szerteszt, olyan légy, mint ő volt... De rám ne nézz, mert nem akarok szenvedni. A Redžepović lány beleégette magát az elmémbe, beteggé tett. Egy hétig halálos kínban vergődtem miatta... Hát nem elárultak, hát nem beköptek? Elszunnyadtam a fehér nyakához bújva, az öreg Redžep meg kirontott a szekrényből, ahová rejtőzött – és karddal támadt rám. Ő meg, amint meglátta, felsikoltott, lerántotta magáról a selyeminget – és felfogta vele a szablyát. És a penge, tudod, nem vágja a selymet, ezért maradtam én életben... És a lányt ezek után élve zsákba kötötték, és a Moravába vetették. (*feláll, dühösen előhúzza a szablyáját*) Muzsikáljatok nekem, énekeljetek, mert... (*Salčehez*) Te meg, boszorkány, nem engeded!? Ide gyere! Ide! Táncolni fogsz nekem és kuruzsolni! Ripityára törlek most azonnal! Te fogsz, vén csoroszlya, táncolni nekem, itt a szablyámon, ni, meg kuruzsolni, mint a hóban, holdfényben tánoló boszorkányok. Így! Ide gyere! Így, boszorka, gyere, hadd ropogtassam meg a vén csontjaidat.

MARKO beszalad.

MARKO (*ijedten*) Gazdám, az öreg hadzsi!
STOJAN (*ijedten felszökken*) Az apám! Mit akar tőlem? (*a kapuhoz siet, hogy bezárja*)
SALČE (*megállítja*) Ne, fiam, hisz az apád!
STOJAN De mit akar ő most tőlem? Mit... Miért keres?
KOSTANA (*megállítja*) Ne, Stojan! Én is kérlek.
STOJAN Hát éppen temiattad – nem akarom. Mert tudom, hogy mindent terád zúdít majd! Téged fog hibáztatni mindenért.
KOSTANA Nem, nem úgy lesz! Csak ne tedd!

Patadobogás, nyerítés, nyeregzőrgés.

TOMA *(a színpad mögül kiabál)* Marko!

MARKO *kisiet. Toma kinn leszáll a lóról.*

TOMA *be.*

MARKO *serény alázattal igazgatja hátulról a gazda gyűrött csaksira nadrágját és felsőjét.*

TOMA *(magánkívül van, alig tud magához térni)* Hát mi ez? *(Mitkához fordul)* Aferim, Mitka! Úgy! Hiába vagy idősebb, hiába, hogy az apjuk lehetnél, s okíthatnád őket, a lelkükre beszélhetnél – mégsem teszed! Sőt, mi több, te vezeted itt a sort... Aferim! *(Magda felé fordul)* És te? Így becsüljük meg az öreg gazdát?

MAGDA *(alázatosan)* Ó, gazdám!

TOMA Így kell enni az én kenyereimet? Persze, te úgy vagy ezzel, hogy „a főnök megöregedett, meg fog halni, nekünk a fiatalra kell vigyáznunk”. Na ugye?

MAGDA Ó, gazda, hogy én? Én! A te Magdád...

TOMA „Én Magdám, én virágom...” Hát, ha minden az enyém, akkor ez mit keres itt? *(Markónak)* Puskát!

MAGDA *(földre borul előtte)* Gazdám, gazdám...

TOMA Puskát ide, hogy mindenkit megöljek! Mindent felégetek! Senkit ne lássak, semmit ne nézzek! Hogy mindent...

MAGDA *(vonaglik a lába előtt)* Ne gazdám, ne...!

TOMA Senkit! A fiam?! Hogy csapna villám őbelé, egyenesen a homlokába! *(Stojanhoz)* Mars haza! Ne is lássalak!

STOJAN *meghunyázkodva, fedetlen fővel távozik.*

MAGDA *(alázatosan Tomához)* Ne, gazdám! Ne légy olyan mérges!

TOMA *(dühöngve)* Hogyan? Ne legyen mérges? Hát mi vagyok én?

MAGDA Gazdám! Gazdám! Édes, kedves, öreg gazdám! *(megcsókolja a kezét)* Ne, gazdám! *(rámutat az ételre, italra)* Ül le!

TOMA *(felháborodottan)* Még le is üljek?

MAGDA (*kérleli, könyörög neki*) Ül le, és neked hála, boldogság és áldás szálljon erre a házra! Bőség, meghittség költözzön be veled az otthonomba. Ül le! Egyél! Csak kenyér és só!

MITKA (*Tomához*) Ül le, ül le! Hát nem tudod? Nem jó, sőt rossz, ha valaki ilyen szent és jeles napon eljön hozzánk, de nem ül le, nem vesz a kenyérből, a sóból... Nekem kell ezt elmagyaráznom tenedek? Hát nem te vagy a hadzsi?

MAGDA (*behízeltgően*) Bőséget, gazdám, termékeny legyen a jószág, áldás szálljon érkezéssel erre a házra, gyarapodás köszöntsön be hozzánk.

TOMA (*vívódik*) Eh, köszönjétek meg az Istennek, hogy ilyen szent, kegyeletteljes, áldott nap ez a mai. (*áhitatosan közeledik és leül az asztalhoz; szigorúan*) Jól van, add elém, de gyorsan!

MAGDA (*boldogan tesz alá párnát, étellel, borral kínálja*) Tessék, gazdám. Kóstold meg, Isten adta! Ne légy haragos ezen a szent napon! (*poharat nyújt neki*) Ízleld meg, gazdám!

TOMA (*keresztet vet, megfogja a poharat*) Eh, Magda! (*iszik*) Hát jól van! Jól van, áldott húsvétot, Krisztus feltámadott!

MAGDA (*örömittasan kezet csókol neki*) Valóban feltámadott! Ó, köszönöm, édes gazdám!

KOŠTANA, SALČE ÉS A TÖBBIEK (*el szeretnének menni*)

MITKA (*megállítja őket*) Állj! Hová indultatok?

KOŠTANA (*Tomára mutat*) Dühös lesz...

MITKA Ide, te! Nézz csak rám! Énekelj!

KOŠTANA Ne, ne, Mitka gazda, hiszen a hadzsi... (*félve mutat Tomára*)

TOMA (*megvetően*) Hadzsi így, hadzsi úgy, hagyjuk ezt! Mi közöm neked hozzátok? Hisz ez a mesterségetek. Gyerünk. Énekeljete... Legalább ne a semmiért kapjátok a borralalót.

MITKA (*Koštanához*) Te csak énekelj! És ha valaki kezet emelne rád, itt vagyok!

KOŠTANA (*dalolni kezd*)

*Hadzsi Gajka, Hadzsi Gajka
a leányát férjhez adja...*

*Adja is
meg nem is adja...*

MITKA (*félbeszakítja*) Nem akarom ezeket a régi, halott, hadzsi-dalokat! Mást!
KOŠTANA (*énekel*)

*Duda, Duda, én kedvesem, Duda,
én téged, Duda, sehol se talállok
se Törökhonban, se a Kaukázusban.
Lángra gyújtottál, Duda, elégettél,
száraz fává tettél
száraz juharfává,
fából finom szemű hamuvá,
hamuból illatos szappanná,
hogy azzal mosakodjál,
Duda, kedvesem, arcodon hordozzál!*

MITKA (*Koštanához*) Na most azt, mikor a pestis sújtotta Kumanovóban a szenvedélyes, bőszej Stojan szemet vetett Stamenára, az unokahúgára, és vagy felgyújtja a várost, vagy megkapja Stamenát. És három napig zárva volt a templom, három napig zárva volt a csársi. Stamena meg siránkozik és könnyörög:

*Stojan, én fivérem, Stojan,
hát mondd, te ilyet hol láttál –
a fivér elvegye a húgát?*

A gyötrődő, bőszej Stojan erre így válaszol:

*Stamena, hej, szép Stamena,
Stamena, tavaszi virág,
Stamena, te igazgyöngyszem,
láttál-e olyat, hallottál-e,
hogy mély vízben hajó nincsen,*

*nagy fa alatt árnyék nincsen,
szép leánynak sarja nincsen.*

TOMA (*magának*) Igen, persze, ez köztudott: a szépség, a tavasz, a sarj – nem öregszik soha (*megrázkódik, Markóhoz*) Marko (*pénzt ad neki, hát-ramutat a cigányokra*) adj nekik, és adjatok nekik enni-inni is. (*büszkén*) Ne mondja azt senki, hogy valaki étlen-szomjan hagyta el Hadži-Toma birtokát.

MARKO (*pénzt ad Salčenek*) A hadzsitól.

SALČE, GRKLJAN ÉS A TÖBBIEK *lassan felszabadulnak, szétoszlanak és muzsikálni kezdenek.*

TOMA (*megszakítja*) Elég, elég.

MAGDA (*egyik kezében tepsit, tálcát hoz, különféle ételekkel, a másikban kancsót. Leteszi az asztalra a többi étel és ital mellé, és alázatosan kínálja Tomának*) Nem haragszol többé már úgy, gazda?

TOMA Hát Magda, hogy is...

MAGDA Ne, édes gazda, ne haragudj, amiért a fiatal gazdát... Te tudod, én szoptattam, olyan ő nekem, mintha a második gyermekem lenne. Tudod, mennyit szolgáltalak, és soha egy rossz szót se szóltál, nemhogy megharagudtál volna rám.

TOMA (*kicsit melegebben*) Igen, Magda, hűségesen szolgáltál.

MAGDA Szolgáltunk, gazdám. És most is téged szolgálunk. A házában lakunk. És tessék, ennyire szeretünk és tisztelünk. Tudtuk, hogy mint minden évben, ma is eljössz hozzánk, ezen az áldott napon. Ezért egész évben tartogattuk neked ezeket a nyári körtéket, mert tudjuk, hogy szereted, és van itt alma is. Saját kezűleg válogattuk mind. És itt a bor, amit Marko préselt neked, szár nélkül, szemenként.

TOMA (*elégedetten kezét nyújt Markónak*) Köszönöm, Marko.

MARKO (*kezet csókol*) Köszönöm, gazda, és kellemes ünnepeket!

MAGDA (*kínálgatja*) Tessék csak, gazda, vegyéél. Minden ugyanolyan, ahogy annak idején szereted, amikor még nyaranta eljöttél egy egész hónapra szórakozni, mulatni.

TOMA (szomorúan) Igen, mint annak idején. *(a kiszáradt kútra pillant)* Kiszáradt a csorgókút?

MAGDA *(bocsánatkérően)* Igen, gazdám. Idén teljesen kiszáradt. Mit meg nem próbáltunk, hogy megmentjük! Mindhiába. Már nem tiszta a forrása fenn az erdőben. Elkezdett keveredni a földdel és a rothadó levelekkel. Már nem olyan erős folyású, bőséges és tiszta, mint amikor te megtaláltad és idevezetted a csorgókúthoz.

TOMA *(mélabúsan, inkább magának)* Igen, igen, kiszárad és eliszaposodik, velem együtt.

MITKA *(Košťanához és a többiekhez)* Gyerünk, muzsikáljatok, énekeljeteK, mi lesz már?

KOŠTANA *(énekel)*

Stojanka, te hamvas vranjei leány!

Mikor anyád megszült téged,

vajon akkor mit fürkészett:

a fényes napot nézte-e

vagy a karcsú, sudár nyárfát?

Én édes lelkem, Stojanka,

Stojanka, te hamvas vranjei leány!

TOMA *(Először néz oda a cigányokra. Ridegen, hozzáértően szemléli Košťanát, magának)* Lenyűgöző hang... De elég!

KOŠTANA *(folytatja a dalt)*

Figyellek téged, az utcára lépsz

selyemszoknyádon játszik a napfény,

nesztelen haladsz át az udvaron,

mint zsenge szarvas fenn a hegyháton.

Milyen átok sújtott le énreám

ó, jaj, édes lelkem, te szép leány,

te szép leány, illatos gyöngyvirág,

meghalok érted, kedves tubicám!

TOMA (*izgatottan, felajzottan*) Igen, igen...
KOŠTANA (*folytatja*)

*És ha látom a szép szemed,
oly ragyogóan fekete,
vágy költözik a szívembe,
s el akarlak vinni téged,
el, édesanyám házába,
ő ringasson a karjába,
ő fűrösszön tejbe-vajba,
hogy turbékolj, kis gerlice,
én édes lelkem, Stojanka,
Stojanka, te hamvas vranjei leány!*

TOMA (*görcsösen beleváj a térdébe*) Ne úgy, ne olyan szenvedélyesen...
Elég, elég...
KOŠTANA (*még nagyobb beleéléssel*)

*Bejártam én, Đurđa, egész Szerbiát,
egész Szerbiát és Macedóniát,
napszámosként aranypénzt kerestem,
de én hozzád fogható lányt, Đurđa, sehol se találtam.
Ó, jártam odalenn és jártam odafenn
de hozzád foghatót sehol se találtam!
Ó, inkább lefekszem, inkább meghalok
csak ne lássam,
hogy az arcod
más simítja, más csókolja.*

TOMA (*feladta a harcot*) Ez túl sok (*Mitkához fordul*) Hé, Mitka!
MITKA (*a foga közé vesz egy dukátot, majd Koštana felé nyújtja*) Koštana,
leányom.
KOŠTANA (*a szájával veszi ki a dukátot Mitka szájából, és Salče ölébe
dobja*)

TOMA (*felemelkedik*) Ej, és ha most még azt is...! De te nem is ismered. Régi dal az. Annak idején, amikor én még fiatal voltam, sokat énekelték. A te anyád, Salče énekelt nekem. (*Salčenek*) Ugye, Salče?

SALČE (*mosolyogva*) Melyik az, gazdám?

TOMA (*foghegyről, inkább magának*) Az, amikor a fiatal menyasszony az esküvő után, amint lefeküdt, azonnal meghalt. Másnap már magasan, magasan járt a nap – és ő még mindig nem jött elő a szobából. Megérkezett az anyja, látogatóba. Ő még mindig nem ébredt fel. Az anyósa az ajtaja előtt áll, ébresztgeti és szomorúan énekel:

O jansana a'nn djeldi

Ojan, ojan, maz

*(Megjött az anyósod,
szégyelld magad, te)*

(*Salčenek, Košťanára mutatva*) Tudja ő ezt a dalt? Megtanítottad rá?

SALČE (*boldogan*) Tudja, hadzsi, tudja. (*visszaréved*) Ó, igen, nehéz dal ez, meg régi is!

TOMA (*elégedetten*) Ej, ha most még ezt is...! És hadzsihoz illő borraválóiért! És nem az egész dalt. Csak a végét. Az sokatmondó. Ő halott, az anyósa meg azt hiszi, hogy még mindig nem heverte ki az éjszakai első simogatást, csókolgatást, és ezért nem jön ki... És már az apja is megérkezett. Az anyós sír, ébresztgeti és szomorúan énekel:

Utansana baba đeldi

Ojan, ojan, maz!

Jött az apád, szégyelld magad, te! Ő pedig halott és érintetlen. Férfikéz nem simította, férfijak nem csókolta. Halott és érintetlen...

KOŠTANA (*hangos zenére, cigány lányok koszorújában táncol a híres Kere-mejle dalra; térdre esik, mélyen hajlong, rázza a keblét, körültáncolja Hadži-Tomát, néha megérinti a hajával a férfi fejét*)

TOMA (önkívületi állapotban ledobja a fez sapkáját, ledobja a nyakláncát, a párnákra könyökölve végignyúlik a heverőn, kiabál) Marko, uszgyi a városba, és Hadži-Ristát, Zafirt, Sekulát... hívj ide mindenkit mulatozni, vigadozni!

Függöny

HARMADIK FELVONÁS

Első jelenet

Hadži-Toma vendégszobája. A szoba közepén, matracokon fekszik Stojan, párnákkal körülvéve, paplanokkal letakarva. A fejrésznél, háromlábú széken különféle finomságokkal, savanyított körtével és szőlővel teli edények állnak. Kerül-fordul, belép STANA, és lábujjhegyen, hogy fel ne ébressze, STOJAN fölé hajol, hallgatja a légzését.

STANA (kicsavarja a hidegvizes törölközőt, ráhelyezi Stojan homlokára, gyengéden megcsókolja) Drága bátyuskám! (aggodalmaskodva távozik)
STOJAN (felébred) Hajnal! Máris felkelt a nap? (ijedten) Nem akarom, hogy nappal legyen! Őt akarom, az ő száját! Ah, minek ébredtem fel? Ő volt az! A tüzes, édes Koštana! Elém térdelt, megszorította az arcomat a két kis kezével, úgy, hogy a szám kidomborodott, és az ajkait az ajkaimra forrasztotta... ah!

STANA (gondoskodóan belép) Bátyus, hívtál?

STOJAN (meglátja és visszadől az ágyba) Te?

STANA (könnyekben tör ki) Bátyus, miért haragszol rám?

STOJAN Menj!

STANA (sírós hangon) Ne, bátyus! Ne haragudj rám. Mit vétettem én? Majd meghaltam az aggodalomtól. Tessék, egész éjjel nem... És anya sem. Aki most nem rád haragszik, hanem apánkra, aki, azt beszélnek, mindenfélét művel ott, a külvárosban. Apánk mintha nem is a mi öreg apánk lenne!

STOJAN És ki zenél neki?

STANA (*vonakodva*) Hát továbbra is ő...

STOJAN (*dühösen*) Menj!

STANA Bátyus!

STOJAN Menj!

STANA *sírva el.*

STOJAN (*felpattan*) Cigány lány! Én őt annyira szerettem, ő meg? Cigány lány! Ki ad többet!

KATA *be.*

KATA (*Stojanhoz közeledve*) Fiam, fáj valamid? Mi van veled?

STOJAN (*kelletlenül elhúzódik tőle*) Semmi, semmi bajom!

KATA Mit kívánsz, mit hozzon neked édesanyád? (*meg akarja tapintani a homlokát*) Mutasd a homlokod.

STOJAN (*félrelökí*) Ne nyúlj hozzám!

KATA (*már nem tudja visszatartani a sírást*) Miért, kisfiam? Hát mit vétettem én neked?

STOJAN Hogy a világra szültél... Minek?

KATA Hát, fiam, anyád a boldogságért hozott téged a világra. Hogy legyen kit néznie, kire esküdni. Anyád megszült, óvott téged, anyád akar megnősíteni is, hogy majd a menyé felváltsa őt. Hogy ő is, mint a többi asszony, a menyével menjen templomba meg vendégségbe; meg aztán a menyé fogadja a házban a vendégeket és kísérfje ki őket onnan. Hogy a háza, fiam, benne teveled, nyitva álljon. A boldogságáért szült anyád téged. Hogy leélje az életét veled, ha már apáddal nem lehet. Apád a boldogtalanságom! Soha nem hallottam tőle egy istennek tetsző, kedves szót sem, csak üvöltözést. (*a fejét szorongatja*) A rettegéstől, édes fiam, már elment az eszem.

A távolból zsvij, zene és énekszó hallatszik.

STOJAN *(a kezével mutatja, ahonnan a dal hangja hallatszik)* Ő az, anya, ő...!

KATA *(elmenőben)* Ó, fiam, ő egy cigány lány...!

MARKO *futva be.*

MARKO *(zihálva kapkodja össze az ágyneműt)* A hadzsi, az öreg! Gyorsan! *(Felnyalábolja az ágyneműt és kimegy. Stojan követi)*

HADŽI-TOMA *be, Košťanával és a többiekkel összeölelkezve.*

TOMA *(Košťanához)* Amikor az én házamba beléptek, azt a dalt énekeltek, hogy:

*„Fordítsd vissza a lovad, Abdul-Ćerim aga,
kínok kínja, fordítsd vissza a lovad, mert megbánod”,
„Nem fordítom vissza, lelkem, ifjú Stamena,
kínok kínja, nem fordítom, mert tudom, meghalok!”*

Én is meg fogok halni! Ezt énekel. Meghalok, meg akarok halni! Betegen fekszik a fiam – haljon csak meg!

KOŠTANA *(rémülten, fájdalmasan)* Ne, ilyet ne, gazda!

TOMA *(nem hallgat rá)* Feleségem? Nincsen. Nem is volt soha. Volt anyám. De anya ifjú léleknek nem való. *(Körülnéz, fürkészi a szobát. Kiált)*
Marko!

MARKO *jön.*

TOMA Hol az asztal, hol a bor? Szolgálj ki a gazdát, most még... utána meg, talán, jó a halál... *(Košťanához)* Eh, Košťana, leányom! Gyerünk! Ne dalolj, csak dúdolj és muzsikálj. Mégpedig azt, amikor esküvőre kell menni, öregekkel, szívünknek nem kedves emberekkel! Elöl a násznép, hátul a vőlegény, mögötte meg a cigányok. Énekelnek, zenélnek neki, hogy felvidítsák, a muzsikájuk fájó, olyan fájó, szívet tépő...! Így voltam én is,

mikor az esküvőre mentem – hogy többé zöld kertben ne sétáljak, holdvilágot ne nézzek, kedvest ne várjak és cirógassak –, eltemetni az ifjúságomat! És el is temettem! Most? Vén fa. Igen, fiam, vén vagyok, de a szívem olyan fiatal, annyira tele van rejtett, ki nem teljesedett szerelemmel, el nem cirógatott cirógatással... Ő, túlcserdul és eleped, olyan nagyon, hogy örökké nehéz lesz nekem a föld, ha meghalok. Gyere, leányom, gyere, dalold el újra: „Falu közepén tarka kút, tiszta víz...” Ő, bárha most itt lenne, tisztán, harmatosan, üdén csöppenne vénséges-vén, már haldokló homlokomra... *(a homlokához kap, hörög)* Nótára fel, leányom!
KOŠTANA *(énekel)*

*Falu közepén csobog egy kút,
ahogy mondom, csobog egy kút,
és a kúthoz egy pár leány odavonult,
ahogy mondom, odavonult.*

TOMA *(kiabál)* Marko! Gyöngyöt, érmét, dukátot!
MARKO *(zavarodottan)* Inkább ne, gazdám!
TOMA *(dühöngve)* Kuss legyen!
MARKO *(visszatér, dukátfüzéreket hoz)*
TOMA *(Košťanához lép, a nyakába köt egy füzért)* Tessék, leányom. Az arany viselje az aranyat, és ne a vén, száraz csont! Énekelj!
KOŠTANA *(folytatja a dalt)*

*Adjatok nekem abból a zavaros vízből,
hadd igyak, aga, hadd oltsam szomjamat...
– Neked ott a tarka szoba
Hogy szomjadat oltsd, aga, s csókot adj.*

TOMA Nekem már nincs többé, leányom, nincsen. Hanem – te énekelj tovább!
KOŠTANA *(énekel)*

*Háromszor kopogtatott az ablakodon,
kedves tanítónő...
– a diákod, Stojan Hadzsi.*

TOMA Nem Stojan volt az, hanem én. Én, Hadži-Toma! Nekem énekelték ezt.
KOŠTANA (énekel)

*De te nem nyitsz nekem ajtót,
kedves tanítónő...
– a diáknak, Toma Hadzsinak.*

TOMA (szétszagatja a többi dukátfüzért és elhalmozza őt dukátokkal) Raj-
ta! Gyerünk...!
KOŠTANA (titokban, hogy Toma ne lássa, az összes dukátot továbbadja
Markónak, aki átviszi őket a másik szobába)

MITKA be.

MITKA (Markónak) Hordókat csapra verni! Bort ide! Emeljétek a pohara-
itokat!
STOJAN (az ajtóban; dühösen, féltékenyen Koštanához) Cigány lány! Ki ad
többet! (e)
TOMA (nekibőszülten közeledik a falhoz, ahol a fegyverek állnak) Ki van
ott?! Rajtam kívül ki az úr még az én házámban? Ő? Még ő beszél? Hol
a puskám!?

Megragadja a puskát, az ablakhoz lép, céloz.

STANA (a színfalak mögött, jajveszékel) Ne, apám! Édesapám! Jaj!
TOMA (az ablaknál, céloz) Őt, igen... Megölöm őt.

ARSA be.

ARSA Hadzsi! Ne!

TOMA Őt, őt...

ARSA (*elhúzza az ablaktól*) Hadzsi, hadzsi...

TOMA (*némileg felocsúdvá, felismeri Arsát*) Ah! Te vagy az!

ARSA (*döbbenet*) Én, hadzsi! Testvér! (*meglátja Mitkát, rászegezi a tekintetét*) Legalább neked! Legalább te...

MITKA (*hetvenkedve*) Mit ordítasz itt rám?

ARSA Hazafelé!

MITKA Mi vagyok én? Kutya, vagy mi? Hát van neked szíved, lelked? Egyszer én is jól érezném magam egy kicsit, de te rögtön...

ARSA Haza! És a feleséged, a gyerekeid?

MITKA Te nősítetted meg, te döntöttél rabságba! Te élvezem azt csinász, amit akarsz. És most, tessék: feleség is, gyerekek is! Nekem semmim sincsen. Senkim sincsen. Bizony...!

ARSA (*dühöng*) Haza!

MITKA (*meghunyászkodva távozik*) Gyerünk, gyerünk, te – nekem... (*el*)

ARSA (*utána*) De egyenesen haza! (*a cigányokhoz*) És ti? Még mindig itt vagytok? (*meglendíti a botját*)

SALČE, GRKLJAN és a többiek alázatosan távoznak; KOŠTANA követi őket.

TOMA (*Arsához, Koštana előtt állva*) Mindenki! Csak ő ne!

ARSA (*döbbenet*) De hadzsi...!

TOMA (*Košťanára mutat*) Vérre megyek érte! A sógorom, a testvérem, a rokonom vagy – de ha csak egy ujjal hozzáérsz, a gyilkosom vagy!

ARSA (*kétségbeesetten, Toma ősz hajára mutatva*) Hadzsi! Nézz magadra!

TOMA (*rászegezi a fegyverét*) Kérsz belőle...?

ARSA (*kétségbeesetten hátrál az ajtó felé*) Testvér, testvér! (*Košťanához, félre, hogy Toma ne hallja*) Tegyéél úgy, mintha beteg lennél. (*el*)

TOMA (*megállítja Košťanát, nehogy elmenjen*) Ne, te, énekelj!

KOŠTANA Majd máskor! Most én is megyek. Mert beteg vagyok.

TOMA (*meglepetten*) Ne... Ne, leányom! Ha fáj a torkod, igyál sörbetet, harmatot... Megolvasztom az igazgyöngyöt is, csak ne fájjon a torkod.

KOŠTANA (*a mellkasára mutat*) Itt, itt szúr! Engedj el!

TOMA (*magába roskadva*) Hát, ha ott... akkor az súlyos... (*Koštana megindul*) Koštana! (*hörgöve közeledik felé*) Koštana, leányom, édes gyermekem... Gyere, csak legalább... (*lehajol a kebléhez, beleszagol*) Koštana! Gyönyörűség...! Óóó!

Második jelenet

Mitka háza. Kert a ház előtt. Az előtérben egy gyönyörű, kétszintes ház, díszes ablakkal, erkéllyel és homlokzattal.

MITKA be, befelé invitálja SALČÉT, GRKLJANT, KOŠTANÁT és a többieket.

MITKA (lompos öltözékben, szétcsúszva, hátrafordul és hívja a többi zenészt az utcáról) Muzsikusok! Csaposok! Táncos lábú cigány lányok! Ide gyertek! (*jönnek ők is*) Gyertek, édes testvéreim! (*Koštánához*) Te, ide, elém.

KOŠTANA (előlép a többiek közül, leül)

MITKA (a többi táncosónak) Ti ide, őmellé, ököré. De csörgődob nem kell... ide, egymás mellé.

A TÁNCOSNŐK előlépnek, alázatosan helyet foglalnak KOŠTANA körül.

MITKA (nézi őket) Így! A bátyám a gyilkosom, a bátyám a hóhérom, az én bátyám! Egy boldog perce ne legyen soha. Már megint ez: „hazafelé...” (*a házra mutat*) Itt van, most itthon vagyok, itthon! (*leül, előveszi és maga elé helyezi a szabályját, fez sapkáját, erszényét, szipkáját*) Hé, te... (*Grkljanhoz*) Zenét! Muzsikáld el, hogy nincs nekem sehol senkim. Se testvérem, se apám, se anyám! Nőm? (*a házra mutat*) Ott van. Ki se látszik a lisztből és a tésztából. Nincs nekem sehol senkim! Nincs! Ezt muzsikáld nekem, az „én nótámat” muzsikáld!

GRKLJAN (meglepetten) Melyik dal az, gazda, melyik a te nótád?

MITKA Az én nótámat!

GRKLJAN (csodálkozva, kérdőleg pillantva a többiekre is) De melyik dal a te nótád, gazda? Mi nem tudunk egyet se, ami a te nótád lenne.

MITKA Én se tudom. Csak éjjelente hallom és álmodom. De sodró erjú dal ez! Arról szól, hogy egy anyának fia született, óvta őt és táplálta.

Éjjel-nappal csak őrá volt gondja. Amire csak a fiú lelke vágyott, az anyja mindent megadott neki – és a fiú mégis bánatos volt! Aztán felnőtt. Duzzadni kezdett benne az erő, az ifjúság... Jöttek a kertek, a virágok, a holdfény; illatozni kezdtek a lányok! A fiút elkapta a hév. Megvolt neki mindene, amire vágyott. Lovak, puskák, szablyák, nők... Minden lányt megkapott, amelyekre szemet vetett, kócolta a hajukat, csókolta a szájukat. Egyik se utasította vissza, egyik se csalta meg; ő pedig mindet csókolta és mindet megcsalta, mégis bánatos volt, örökké fájt a szíve. Bánatos volt, amióta a világra jött. Hát ez vagyok én... Ez a fájdalom, ez a búbánat – talán szerelmi bánat, talán valami átok, de én: élőhalott vagyok. Megyek, iszok, bolyongok az utcákon, hogy a bánatom feledjem, hogy pihentető álom szálljon a szememre. De kerül engem az álom. Tikkaszt a föld... tikkaszt az éjszaka... tikkaszt a holdfény... Nincs bajom, egészséges vagyok, de bánatos! Ez a bánat a részemmé vált. Fáj az élet. Fáj a szívem, amióta a világra jöttem. *(Leül. Nézi Koštana-t, a táncosnőket, a lányokat. Nyújtózkodik, hogy jobban lássa őket)* Ejh, gyermekek, édes gyermekek! Énekeljétek! Engedjétek ki a hangotokat. De tisztán! Hallani akarom a fiatal, édes, tiszta hangotokat. Mert az én szívem megszakadt, az erőm elhagyott, megöregedtem... Szomorú, szívet tépő dalt énekeljétek nekem!

KOŠTANA *(szánalommal)* Melyiket, Mitka gazda?

MITKA Melyiket? Eh, Koštana, hát csak egy dal szomorú? Tudod-e te, milyen a karaszevdah, a szerelmi bánat? Mégpedig a nehéz, hatalmas szerelmi bánat! Ebben a betegségben szenvedek én. *(magára mutat)* Itt vagyok, megöregedtem, de még nem éltem, még nem oltottam szomjamat, még nem csókoltam eleget... A szívem most is eped a szépségért, az üde bájért! Úgy bizony... Dalolj, Koštana, olyan hévvel, mint ahogyan csatába indult a sereg a bilácsi Karakulától Preševo és Szkopje felé. Nyári éjszaka. A Šar-hegység az égbe nyúlik, alatta hever a puszta, halott Koszovó. A birodalmi országút széles, egyenes. Kocsmák, fogadók, kertek és csobogó kutak sorakoznak mellette. Ragyog a holdvilág... Martenica dísz fityeg az övemem, a lovam, az én Dorčám peckesen lépeget, a muzsikások pedig egészen a bilácsi kocsmából követnek engem. Muzsikálnak és énekelnek nekem, az éjszakában, a holdfényben. És a házból

meg a kertből, ahol a holdfényben fiatal nők és lányok orót táncolnak a szökőkút körül, dudák, csörgődobok szólnak, egy dal hallatszik... Nem is dal, csak egy hang. Lágy, telt hang. Édes, mint egy leány első érintése, csókja. És ez a hang felszáll, belekapaszkodik a holdfénybe, megremeg és visszahull rám, balzsamként a szívemre. *(Koštanahoz)* Nos, Koštana, ezt a dalt, ezt az időt énekeld nekem... Ez az idő soha többé nem jön vissza. Hát ezért az időért fogok én búsan meghalni, nyitott szemmel fekszem majd a sírban. Az „ifjúság utáni sóvárgás” dalát énekeld... Az én édes fiatalságom dalát, amely úgy szertefoszlott, olyan gyorsan elhagyott. Énekelj, kiáltás érte, kéreld, csak még egyszer térjen vissza hozzám, jöjjön, csak még egyszer érezzem, szagoljam... Ah! *(énekel)*

*Ha te tudnád, te leány, ha tudnád,
milyen az ifjúság utáni sóvárgás,
a kapuban várnál rám,
a lóról leemelnél
a szobába bevinnél,
a szájamat csókolnád –
könyörülj rajtam, csábos, ifjú leány,
érted lángol a szívem...!*

KOŠTANA *(vidáman, együtttérzőn)* Most jövök én, Mitka gazda! *(énekel)*

*Nyisd ki nekem, szép kis Lenke,
az ajtócskát, ajtócskát...
kis fehér kezeddal nyisd ki már.*

MITKA *(közbevág, magának)* Hát... Soha nem nyitotta ki!
KOŠTANA *(énekel)*

*Hadd lássam, szép kis Lenke,
a kicsi szád, kicsi szád!*

MITKA És soha nem láthattam!
KOŠTANA

*Nem tudok én, édes Mile,
felállni, felkelni.
Anyám fogja, Mile,
a ruhám, a ruhám!*

MITKA Az anyja, az átkozott anyja! Ő nem engedte. Soha nem engedte,
hogy lássam őt.
KOŠTANA (*még vidámabban énekel*)

*Kilenc éve már, én édes lelkem,
hogy téged nem láttalak;
menj, kérdezd meg az anyádat,
téged nekem vajon idead?
– Nem kérdeztem az anyámat,
hallottam viszont sok rosszat,
apám ezt mondta anyámnak:
„Ha kilenc lányom is lenne,
egyet se adnék Mitkának,
mert nagy korhely az a Mitka,
a legjobb borokat issza,
és méregerős pálinkákat,
borra késeket ránt elő
pálinkára meg pisztolyokat.”*

MITKA (*komoran*) Na most ezzel a dallal egészen elpusztítottad a lelkem,
nekem végem. (*magának*) És igen, igaz... (*keserűen, magát korholva*)
Igaz. Igaz, Mito, te szerencsétlen, valóban nagy korhely vagy. Mégpedig
világgraszoló, menthetetlen korhely. Csak a kocsmák, csak a fegyverek,
szabályák, nők... És meddig még? Dőlj már ki, dögölj meg végre! (*kiveszi
a szablyáját és maga felé fordítja*) Ó, hát miért is ne öljem meg magam?
MINDENKI (*rémülten*) Ne, gazda, ne!

MITKA Miért ne? Hogyan ne? Miért is ne? Hát nem tudom, mi vár rám, mi van nekem megírva? A halál vár rám! Az! A fekete föld, férgek esznek meg! Az! Miért ne öljem meg magam? (*magához szorítja a szablyát*)

Beront ARSA a rendőrparancsnokkal és két-három pandúrral.

ARSA (*feldúltan, mint aki esztét veszttette*) Én, én öllek meg! (*veri a cigányokat*)

Mindenki menekül.

ARSA megállítja GRKLJANT, SALČET. KOŠTANA és a többiek el.

SALČE és GRKLJAN félelemtől remegve a falhoz simulnak.

ARSA (*dühtől zihálva, nekiront Mitkának*) Mi? És most mi...? Mi... mi? Mi ez?
MITKA (*elfordul, hallgat*)

ARSA Kelj fel!

MITKA (*nem kel fel*)

ARSA (*megrázza*) Kelj fel! Élsz?

MITKA Neked – nem! Meghaltam.

ARSA (*főlé hajol*) Mito, Mito...! Figyelj rám...! Vagy te, vagy én...

MITKA (*kicsit megszeppen, feláll*) Mi az...?

ARSA Az! Eleget hallgattam, túrtam. (*meredten a szemébe néz, megragadja a kabátjánál*) Miért vagy te ilyen? Miért vagy ilyen lompos, hóka, sápadt...?

MITKA (*lassan végignézi magán*) Mi bajom? Semmi se.

ARSA Figyelj, Mito. Vagy ne lássalak többé (*a cigányokra mutat*) ezekkel együtt, de a kocsmában se, vagy pedig én öllek meg!

MITKA (*ijedten feláll*) Miért ölnél meg?

ARSA Megöllek. Meg én. Meg foglalok ölni! Mint ahogy apánk is meg akart ölni annak idején, amikor azt a sok pénzt, amit üzletre adtunk – három nap se telt el, és te máris elittad az egészet a cigány lányokkal a kocsmában. Ó, hogy amikor apánk meg akart ölni... (*magát korholva*) ah, miért állítottam meg őt akkor, miért nem hagytam, hogy megöljön...!

MITKA (*komoran*) Ő is olyan volt, mint te: gyilkos!

ARSA (*feldühödve*) Apánk gyilkos? Én gyilkos? És ő, anyánk, aki távol tartott téged apántól és tőlem, megvédett, zokogott utánad, ő is gyilkos, mégpedig a legnagyobb, amiért annyira dédelgetett és oltalmazott téged...

MITKA (*izgatottan félbeszakítja*) Anyánkat ne, őt ne említsd nekem. Egy hibát követett el, azt, hogy először téged szült, aztán engem, ezért most csendben kell maradnom, hallgatnom kell rád, mert idősebb vagy! Csak ezt az egy hibát követte el: hogy először téged szült, aztán engem... És az anya – anya! (*sír*) Édes jó anyám, ha ő élne, hát megengedné-e vajon, hogy így bánj velem...

ARSA (*izgatottan*) Mito...!

MITKA (*könnyeit törölgetve*) Na tessék! Megrikatott! Az én édes jó anyám! (*megindul*) Mióta nem gyújtottam már érte gyertyát...

ARSA (*visszatartja*) Hová?

MITKA (*indulóban*) A temetőbe. Édes anyácskámnak gyertyát gyújtani.

ARSA (*utánamegy, visszatartja*) Nem mész oda, nem! Hazamész! (*bevezeti a házba*)

GRKLJAN (*alázatosan a rendőrparancsnoknak*) De, gazda!

RENDŐRPARANCSNOK (*kegyetlenül elhallgattatja őket*) Kuss!

ARSA (*visszatér; Salčéhoz, Grkljanhoz*) És ti? Hát nincs más rajtatok kívül a föld kerekén, hogy az ember nem tud szép szóval hatni rátok? Kinek beszéltem, kit fenyegettem, kit csuktam tömlőcbe? De semmi sem segített! Ha én beszélek – a kutya ugat, a karaván halad? He?

GRKLJAN (*kiválik a többiek közül, térdre borul előtte, és Salčére mutat*) Én, gazda – nem! Ő. Ő tanította énekelni és táncolni. Én nem vagyok vétkes semmiben – a nyakamat rá... (*a nyakára mutat*)

ARSA (*Salčének*) Beszélj, boszorkány! Te vagy a hibás mindenért!

GRKLJAN (*élénken, ijedten*) Igen, gazda! Ő a hibás mindenért. Ő, nagyon köszönöm, hogy kimondtad helyettem! Ő még, amikor Koštana kisgyerek volt... Ő már akkor tanította táncolni és énekelni, pici korában. És meg is tanította! Most, tessék, őmiatta pusztulunk el mindannyian. (*megint fejbe akarja ütni Salčét*) Ő a hibás! A boszorkány, ő az, gazda...

ARSA Majd adok én nektek mindjárt... (*Grkljannak*) Te mostantól utca-seprő leszel, amíg csak élsz. (*Salčének*) Te meg? Most azonnal, ebben

az órában, ebben a percben felakasztalak, ha egy héten belül, ezt a lányotokat – *(dühösen)* a nevét se akarom tudni! – férjhez nem adjátok. Esküvőt, pénzt – mindent én állok. *(mérgesen)* De hallani se akarok többé róla! Na, gyerünk, sipirc! Üstöllést!

SALČE *(riadtan felpattan, Arsa lába elé veti magát)* Ne tedd ezt, gazda...

ARSA *(tajtékzik)* Vranjska Banjába, Asanért! *(a rendőrparancsnokhoz)* Te is, azonnal menj Banjába, keresd meg Asan apját, mondd el neki, mondd el, hogy én, Arsa gazda azt üzenem neki, hogy vasárnap, ami most jön, a legelső vasárnap – világos? – hozza a násznépet, jöjjön ide és vigye el őt, ezt a Koštanát, és ott, Vranjska Banjában adja feleségül a fiához, Asanhoz... Hallottad?

RENDŐRPARANCSNOK *(alázatosan)* Igenis, főnök!

SALČE *(rikácsol a réműlettől)* Ne tedd ezt, gazda! Ne tedd!

ARSA *(a rendőrparancsnoknak)* Te meg, ha eljönnek érte, ott legyél te is, a pandúrokkal! Ha nem akarja – alkalmazz erőszakot! Ha csak a holttestén át lehetséges – akkor holtan tedd a kocsira, és irány Vranjska Banja!

SALČE *(hajlong, Arsa térdét, lábát csókolgatja)* Ne tedd, gazda! Csókolom a kezed, a lábad! Nem való még őneki férj! Fial, zsenge, gyermek, épphogy csak ráeszmélt a világra... Ó, köszönrülj, gazda! Nem fog többé énekelni!

ARSA Élve – nem, többé soha! Holtan lehet!

SALČE *(hajlong, azt se tudja már, mit tegyen)* Hagyd meg őt nekem, gazdám, add nekem! Az enyém! Az én gyermekem! Az én testemből lett, gazdám, az én testemből! *(a keblét, haját, arcát szaggatja)* Ebből, gazda!

ARSA *(ellöki magától, újra a rendőrparancsnokhoz)* Tömlöcbe! És ha Koštanát már elvitte a násznép, csak akkor engedd majd ki az anyját, hogy elbúcsúzzon tőle. Addig viszont se víz, se kenyér, semmi! *(el)*

SALČE *(üvöltve hajlong)* Ne, gazdám! Mit csináltál? Jaj, szegény fejemnek, köszönrülj, gazda!

GRLJAN *(könnyek között)* Öregek vagyunk, gazdám! Ha ő nincs, nem fog telni a betéví falatra sem, meghalunk, elpusztulunk!

NEGYEDIK FELVONÁS

Cigánynegyed. Alacsony házak, kerítéssel. Zöldfelület nincs sehol, csupasz, ledöngölt föld mindenütt, égett szén az üllők és esztergák körül, karók közé feszített madzagokon rongyok, szakadt paplanok, piszkos ruhák lógnak. Mögöttük szőlőültetvény terül el, melyet középen széles, egyenes homokos út szel át. Lakodalmas muzsika hallatszik a távolból. Később ponyvával letakart, vásznakkal díszített kocsik jelennek meg az úton. A kocsik előtt vonul a násznép, banjai cigányok fehér turbánban, hosszú nyaklánccal. A menet csendben közeledik, csak a lakodalmas zene hallatszik.

Koštana kunyhója előtt áll a cigányvajda és AHMET.

KURTA beszalad.

KURTA (örömittasan) Jönnek, jön a lakodalmas menet!

CIGÁNYVAJDA (ijedten, Kurtát csitítgatva) Csönd legyen! (Kurtához) Kurta, te menj fel a sikátorba, onnan őrködj! (Kurta el) Te pedig, Ahmet (Koštana házára mutatva), itt maradsz, az ajtó előtt, s vigyázol rá!

AHMET Koštana háza mögé vonul.

CIGÁNYVAJDA (ott marad, és idegesen nézelődik. Egyszer Koštana kunyhóját szemléli, másszor az utat, ahonnan a zeneszó hallatszik. Önmagát bátorítva) Jönnek, jön a lakodalmas menet! (ijedten néz Koštana ajtajára) Ó, mikor viszik már? Meghalok a félelemtől, meg ne szökjön!

KOŠTANA kilép a kunyhóból.

KOŠTANA Ó, jaj! (magába roskadva kapaszkodik az ajtóba) Hogy én, oda? Asanhoz, a faluba, Banjára? Oda? És én az övé legyek, Asané? (dühösen) Hogy ő legyen az én férjem? Ó? Jaj! (Harapdálja a kezét. Tántorogva lép-ke. Észreveszi a vajdát, dühösen odamegy hozzá) Mi az? Kire vársz? Várod, hogy elvigyenek, mi? Hogy végignézd, ahogy elvisznek engem?

CIGÁNYVAJDA (*ijedten*) Nem, Koštana, nem várom! Nem akarom nézni. De nem szabad... A gazda megöl engem, ha te eltűnsz. Ezért vagyok itt. Vigyáznom kell rád. Nem szabad elmennem...

KOŠTANA (*dühöngve*) Vigyázol rám? (*összerezzen*) Félsz, hogy elszökök? (*kihívóan*) Nem fogok! Itt vagyok és nem megyek sehová! (*leül*) Vigyázz hát rám. Nem megyek, nem akarok én semmit. Mindent akarok! Hol vannak? Vigyenek csak! Itt (*magára mutat*) az arany, a díszes alsóíng meg a köpeny meg a selyemruha... minden kész! A szívem, a szemem és az erőm, mindent Asannak, a falunak, Vranjska Banjának! (*dacosan lerogy*) Odamegyek én! (*tépi magát*) Ó, hogy majd ott a szemem is kivájjam, a bőröm lehántsam, az erőm elpasszam. (*tépi magán a ruhát, az arcát, a haját*)

CIGÁNYVAJDA (*döbbenet hátr lép*) Ne, Koštana! Elég! Itt van, megyek! De megöl a gazda, ha te eltűnsz! Mégis elmegyek. Csak hagyd ezt abba! Egyébként meg, Asan jó ember – gazdag ember.

KOŠTANA (*a kezével eltakarja az arcát*) Asan...

CIGÁNYVAJDA Hát, csak ember ő is! (*el*)

Patadobogás, lóról való leszállás hangja. STOJAN be.

STOJAN (*a mögötte érkező Markónak átadja a kantárszíjakat és a puskát*) Fogd a lovakat és várj! (*Košťanához közeledik. Túlcsorduló örömmel*) Košta, gyorsan! Gyere!

KOŠTANA (*összerezzen*) Te?

STOJAN Én! (*rémülten*) Miért nézel így rám? Na gyere! Szaporán!

KOŠTANA Hová?

STOJAN Bele a nagyvilágba, hogy a hajadat szagoljam, a szemedet nézzem, a hangodat hallgassam, az éneked... Csak téged!

KOŠTANA (*örvendezve*) Ó, hát tényleg ennyire szeretsz?

STOJAN (*elragadtatottan*) Mindent magam mögött hagyok! Apámat, anyámat, a házamat! Gyere! A lovak várnak. Egy nekem, egy neked! És megyünk, bele a vakvilágba (*féltékenyen*) csak én meg te! Senki más!

KOŠTANA Stojan!

STOJAN (*féltékenyen*) Téged, csak téged! Hogy csak én hallgassam a hangodat, nézzem a szemedet, az arcodat, az erődet... Ha csak rád is néz bárki, annak vérént ontom!

KOŠTANA (*zavartan, kelletlenül*) Igen... senki...

STOJAN Senki! Még maga az Úristen se! Se apám, se Mitka, se a gazda, nemhogy a rendőrparancsnok meg a pandúrok... Aki rád néz, ha csak rád pillant, ha csak egy szót szól hozzád – az veheti úgy, hogy megásta a saját sírját! (*dühösen*) A fogaimmal fogom széttépní!

KOŠTANA (*szórakozottan, kelletlenül*) Nem megyek...!

STOJAN (*döbben*) Tessék?

KOŠTANA (*elszántan, dacosan*) Nem megyek! Minek is, hová is szöknék?

STOJAN (*nekiront, kést ránt*) Hát nem szeretsz?

KOŠTANA (*rémulten könyörög*) Ne, Stojan! Ne ölj meg! Könyörögve kérek! Ne! Fáj a szívem! Nem merem! Nem bírom! (*tördeli a kezét*) Ó, mit tehetek én? (*rosszkedvűen*) Én, a cigány lány! Banja, a falu, ez az én jussom! Hogy ott, a nedves földön, a csupasz kövön üljek, fonnyadjak, hervadjak és elpusztuljak...! Hozzád pedig? Nem akarok, nem merek...

STOJAN (*ábrándosan, szaggatottan*) „...Csupasz kövön... ülni, elsorvadni, elpusztulni... Nem meri... Nem akarja... Nem bírja...”

KOŠTANA Nem akarom! Nem bírom! Hozzád! Hát csak tehozzád? És hogy csak a hadzsit, az apádat és az anyádat udvarolgassam körül és szolgáljam naphosszat? Térdeljek előttük, a lábukat mossam? Ne hagyjam el a szobát, hanem csak üljek ott, csendben tűrjek? (*magánkívül*) Ó! És ha leszáll az éj, előbújik a holdvilág, elkerül az álom, a szem kikerekedik, az erő felpezsdül... akkor mi van? Ne mozduljak, ne hagyjam el a szobát, hanem csak üljek, némán, nézzem a holdfényt... Késő éjszaka, világít a holdfény, felmelegít, homlokra csap, fejbe kólint... felszít... Mi van akkor? (*határozottan*) Ó, nem akarom ezt! Ölj meg! Nem akarom! Itt van, ölj meg!

STOJAN (*eltaszítja magától*) Nem! (*megbotlik, a fejéhez kap*) Ej! És hogy én meg annyira szerettem őt! Anyám, apám, házam megtagadtam volna, hogy csak őt nézzem, őrá gondoljak...! Ó meg...! (*megtörtén kiabál ki Markónak*) Marko! Menj, tedd boldoggá anyámat, mondd meg neki: az enyém volt! (*Koštanához*) Te meg? Mondd meg, szerettél-e egyáltalán valaha, hadd tudjam meg most, mi lesz fájdalom forrása.

Lárma. A lakodalmas menettel közeledő muzsika egyre hangosabb. Kocsi-nyikorgás, léptek zaja.

STOJAN (*Koštana fölé hajolva*) Mondd meg!

KOŠTANA (*dühösen*) Nem! Nem szerettem senkit! És soha nem fogok szeretni!

STOJAN (*meztörtén*) Ó! (*e!*)

RENDŐRPARANCSNOK be.

RENDŐRPARANCSNOK (*a bejáratnál, a mögötte lévőeknek*) Kocsit ide! Gyorsan! Ő meg? Ha csak megpisszen, az ostorommal hasítok szíjat a hátából! (*Koštanához*) Na, készen vagy? Gyere!

KOŠTANA (*rá se néz*) Készen vagyok!

RENDŐRPARANCSNOK (*meqlendíti az ostorát*) Kuss! Mindjárt megnyúzlak! (*kiabál*) Ide a kocsival!

Kocsik, pandúrok, cigányok, násznép be, muzsikaszó.

KOŠTANA (*összerezzen*)

RENDŐRPARANCSNOK (*Koštanához, ostorával a kocsira mutatva*) Gyerünk!

PANDÚR (*a rendőrparancsnoknak*) Parancsnok, várj, most hozzák Salcét, az anyját, hogy elbúcsúzzon tőle.

KOŠTANA (*reszketve, tántorogva indul meg a kunyhó felé*) Várj, várj, hozom a főköttöt... Ó! (*bemegy a kunyhóba*)

RENDŐRPARANCSNOK (*követi, majd megáll a kunyhó ajtajában*) Csak szaporán!

MITKA be.

MITKA *(énekel)*
Kocsmáros, hé, te, kocsmáros,
bort ide, pálinkát ide,
hadd igyak, hadd részegedjek,
szívem fájdalmán könnyítsek.

MITKA *(mikor meglátja a kocsit, a lakodalmas menetet, a muzikusokat, kezét felemelve megállítja őket)* Állj! Álljatok meg!
RENDŐRPARANCSNOK *(ijedten Mitkához)* Ne, gazda... Mire készülsz?
MITKA *(megállítja őket)* Álljatok! Hová mentek?
RENDŐRPARANCSNOK *(ijedten, alázatosan)* Mit akarsz, gazda? Ne tedd ezt, gazda! Részeg vagy!
MITKA *(szablyát ránt a rendőrparancsnokra)* Nem vagyok én részeg! Ha nem a szívem sajog. Nem teszek én semmit. *(Koštanára mutat)* Azért jöttem, hogy megajándékozzam őt.

RENDŐRPARANCSNOK, a pandúrok, a kocsik alázattal térnek ki MITKA útból.

RENDŐRPARANCSNOK *(az egyik pandúrhoz)* Fuss, hívd a gazdát!
PANDÚR *(el)*
KOŠTANA *(kiszalad, túlradó örömmel, izgatottan közeledik Mitkához)*
Te vagy az? Köszönöm! Ó, köszöriülj, gazda! Ne engedj el, édes gazda!
A kezed, a lábad...! *(a kezét csókolgatja, lehajol, átöleli a térdét)*
MITKA *(megállítja)* Nem!
KOŠTANA *(megpróbálja megcsókolni a lábát is)* Igen! Csak te ne adj engem, és megcsókolom a lábad nyomát is. *(kétségbeesetten)* Ne engedj el, édes gazdám! Vigyél el, oda!
MITKA *(lenéz rá)* Hová, Koštana?
KOŠTANA *(kétségbeesetten előrenyújtja a karját)* Oda! Oda!
MITKA *(fájdalmasan, leverten)* Ott is föld, itt is föld!
KOŠTANA *(magánkívül van a kétségbeeséstől, karjait felemeli, mindenfelé mutat)* Oda, oda!
MITKA *(az ég felé mutat)* Hát oda, fel? Az ott fenn – túl magasan van, ez itt lenn – túl kemény.

KOŠTANA (*a kezébe temeti az arcát*) Ó!

MITKA (*a szíve mélyéből*) Ennyi volt, Koštana! Meg van írva! Számodra elérkezett az ítélet napja (*a kocsi, a nász népre mutat*) Íme, eljöttek érted, hogy elvigyenek, férjhez adjanak. És el is fogsz menni, férjhez is fognak adni. Muzsikálnak, énekelnek majd neked. Mindenki örülni fog neked. A vőlegény elhalmoz majd a csókjaival, de te sírni fogsz! Sírni fogsz az első éjszakán, sírni fogsz a második éjszakán, sírni fogsz egész életedben...

KOŠTANA (*zokog*)

MITKA (*folytatja*) És a munkától megrepedezik a kezed, megfeketedik az arcod, kiszárad a szemed... Koldulni fogsz, bele is rokkansz...! A szíved is megszakad...

KOŠTANA (*megremeg*) Elég! Ne, gazda!

MITKA (*hátradől, keserűen*) Ennyi! Én ne tudnám, hogy megy ez? Így megy, Koštana, ősz, otthon, a ház, a fivérem, a köd és a temető... Ennyi. Én is oda kerülök! És Koštana, ha azt hallod, hogy meghaltam, ne hullajts értem egy könnyet se. Senki se sirasson engem! Mert már életemben meggyászoltam és elsirattam én önmagamat.

KOŠTANA (*sír*)

MITKA (*megilletődve közeledik hozzá*) Ne sírj. A könnyek nem segítenek! (*letérdel mellé és felemeli a lány könnyes arcát*) Figyelj, mit mond neked a te bátyád – aki nem gyerek már. Sokat látott a te bátyácskád, sok mindent megélt. (*a földre mutat*) Mostantól, Koštana, az utolsó óráig – nincs semmi! Ennyi az élet! Hát nem voltam-e én odaadó, ragaszkodó? Dehogyan! Mégis, ha darabokra is vágott volna a bátyám, akkor se engedtem volna neki. Viszont mivel könyörgött és ordított, hogy vagy én öljem meg őt, vagy ne hozzam többé szegénybe a gyalázatos viselkedéssel a kocsmákban, vagy pedig, ha nem hallgatok rá, ő végez velem. Én, Koštana, még egy hangyának se ártottam egész életemben, nemhogy a bátyámra kezem emeljek. A testvér az testvér! Édes anyácskánk tejét szoptuk mindketten. És inkább én, mint ő! Kocsmába – többé soha! Bort – egy csöppet se! Dalt – egy hangot se! Otthon, a tűzhely mellett! (*az övénel matat, a pénzes erszényt keresi*) És most, Koštana, jó egészséget kívánok! Szerencsés utat! Utazz hát! Én is útra kelek! Haza-

megyek, haza... És élve nem jövök elő többé onnan. Holtan visznek majd ki... Most pedig, a bátyácskád megajándékoz téged. *(előveszi a pénzt az erszényből)*

Megjelenik a RENDŐRPARANCSNOK a pandúrokkal.

RENDŐRPARANCSNOK *(alázatosan, ijedten Mitkának)* Gazda, menjünk!

MITKA Várj még!

RENDŐRPARANCSNOK Közel az éjszaka.

MITKA A te éjszakád véget ér, de az enyém nem. Várj!

RENDŐRPARANCSNOK *(a többiekkel együtt visszavonul)*

MITKA *(felemeli Košťanát, próbálja magához téríteni)* Gyerünk, Košťana! Kelj fel, térj magadhoz! Gyerünk, vár rád a násznép, vár a vőlegény. Állj fel! Ne sírj! Ne hullajts könnyeket! Keményítsd meg a szíved, viselj el mindent! Légy ember; márpedig az ember csak bánatra és szenvedésre van teremtve! *(felsegíti a lányt, közben Mitkának potyognak a könnyei, a kezére hullanak)* Gyerünk! Menj!

KOŠTANA *(sírva feláll)* Hová?

MITKA Hát tőlem kérdezed, hova mész? Én mondjam el neked? Hová? Hej, ahová én, te is ugyanoda. Én az én otthonomba, te meg a tiedbe! Sírj, sírni fogok én is... Kunyhó, cigánysor, kutyák és koldulás várnak térad; énrám meg ház, tűzhely, hamu, füst és feltűrt ingujjú, tésztától megszatos feleség.

Közelednek a kocsik és a lakodalmas menet.

MITKA *(pénzt vesz elő és a lány homlokára, arcára helyezi)* Megajándékozlak, adok neked... Adok neked jó pénzt rossz napokra. És a te rossz napjaid elértek már! *(a kocsikra, a násznépre mutat)* Itt vannak! Muzsikálnak! Örülnek neked. *(dühösen, a muzsikusokhoz)* Zenéljtek hát! És most, menj, jó egészséget kívánok! Ég veled! És maradj csendben, ne keseregj, ne zokogj! *(csüggedten távozik)*

RENDŐRPARANCSNOK *(örvendezik Mitka távozása miatt, mérgesen siet Košťanához)* Mássz be, mert különben most azonnal szíjat hasítok a hátadból. *(a pandúrokhoz)* Emeljétek fel a kocsira.

KOŠTANA *(dühösen, büszkén eltaszítja magától a rendőrparancsnokot és a pandúrokat)* Megyek! *(megindul a kocsi felé)*

SALČE *beszalad.*

SALČE *(zokogva, idegesen öleli-csókolja Košťanát)* Gyermekelem, gyermekelem... Elszakítanak tőlem!

KOŠTANA *(eltaszítja magától Salčét)* Hallgass, öregasszony. *(beszáll a kocsiba)*

SALČE *(eszméletlenül a földön marad)*

Pandúrok, a násznép és a muzsikusok kísérik KOŠTANA kocsiját a Vranjska Banja felé vezető úton, melynek végén már fel is sejlik a füstös, ködös, párás Banja.

VÉGE

OROVEC Krisztina fordítása